

הגדרה כללית: יחידת הוראה בנושא זהות יהודית בתכ"ל בספרות**לבתי הספר היסודיים בחמ"ד****היצירה: המסע לארץ ישראל מאת חיים אידיסיס****כתבה: ד"ר סמדר פלק-פרץ****המסע לארץ ישראל/מילים: חיים אידיסיס, לחן: שלמה גרוניך**

הירח משגיח מעל,
על גבי שק האכל הדל,
המדבר מתחתי, אין סופו לפנים
ואמי מבטיחה לאחי הקטנים:

עוד מעט, עוד קצת,
להרים רגלים,
מאמץ אחרון לפני ירושלים.

אור ירח, החזק מעמד,
שק האכל שלנו אבד,
המדבר לא נגמר, יללות של תנים
ואמי מרגיעה את אחי הקטנים:

עוד מעט, עוד קצת,
בקרוב נגאל,
לא נפסיק ללכת לארץ ישראל.

ובלילה תקפו שודדים
בסכין, גם בחרב חדה,
במדבר דם אמי, הירח עדי
ואני מבטיחה לאחי הקטנים:

עוד מעט, עוד קצת,
יתגשם החלום,
עוד מעט נגיע לארץ ישראל.

בירח דמותה של אמי
מביטה בי; אמא, אל תעלמי;
לו היתה לצדי, היא היתה יכולה
לשכנע אותם שאני יהודי.

עוד מעט, עוד קצת,
בקרוב נגאל,
לא נפסיק ללכת לארץ ישראל.

עוד מעט, עוד קצת,
להרים עינים,
מאמץ אחרון לפני ירושלים.

מבוא: התייחסות ז'אנרית

"המסע לארץ ישראל" הוא שיר-זמר. השיר חובר מתוך כוונה ברורה לצירופו למנגינה, כדי שיושר בציבור. השיר, אשר נכתב על ידי חיים אידיסיס, הולחן ע"י שלמה גרוניך, וזכה לביצוע מרגש ע"י ילדי מקהלת "שבא". במרכז השיר גלומים אף יסודות סיפוריים: סיפורה של קהילת ביתא ישראל, ובמהלכו שזורים יסודות רגשיים-ליריים. (שיר לירי קלאסי הינו שיר המציג מבע רגשי, תחושה, ומחשבה ברגע נתון. שיר זה כולל יסודות ליריים. מתוך: חובב, לאה. יסודות בשירת הילדים בראי יצירתה של לאה גולדברג, כרטא: ירושלים, 1986, ע' 76- "שירי זמר", ע' 50- "השיר הילדי לילדים", ע' ע' 90-92- "השיר הסיפורי הקצר").

נושא השיר ומבנהו:

השיר פורש בלשון ציורית את קשיי המסע, שעברו העולים מאתיופיה בדרכם לארץ-ישראל. קשיים אלה לא תמו אף עם ההגעה לארץ, אלא לובשים צורה אחרת, עם הטלת הספק ביהדותם של העולים. ההליכה במדבריות אפריקה לנקודות האיסוף של העולים הביאה למותם של רבים, אשר לא עמדו בקשיי הדרך. **השיר מביע את כיסופי העולים להגיע לארץ-ישראל ולירושלים**-המהווה מרכז רוחני מקודש ומושא כמיהה במשך דורי דורות.

השיר מחולק לארבעה בתים, כאשר ביניהם פזמון, **החוזר בשינוי**. שלושת הבתים הראשונים עוסקים בתיאור קשיי המסע: **אורך המסע**: "המדבר מתחתי, אין סופו לפני" (בית א' שורה שלישית), "המדבר לא נגמר" (בית ב', שורה שלישית), **מצוקת הרעב במהלכו**: "על גבי שק האכל הַדָּל" (בית ראשון, שורה שנייה), "שק האכל שָׁלְנוּ אֶבֶד", (בית שני, שורה שנייה), חיות רעות: "יללות של תנאים", **שודדים**: "ובלילה תקפו שודדים, בסכין גם בחרב חדה" ואובדן האם: "בַּמְדְּבָר דָּם אֲמִי, הִירַח עֲדִי". הבית הרביעי מתאר אף הוא קשיים, אולם מסוג אחר: **קשיי הקליטה וההתאקלמות בארץ-ישראל**, בעיקר אלה הנוגעים לספקות אשר עלו ביחס לזהותם היהודית של העולים.

במרכז השיר שיח בין שלושה גורמים: הקול הדובר בשיר: קול ילדי של בת/בן (משתנה לסירוגין), האם והירח. בשל השינויים במגדר הדובר אכנה אותו בשם: "הדובר הילדי". במהלך השיר חלות התפתחויות ושינויים בתכונות דמות הדובר:

אם בתחילת השיר מהווה הדובר הילדי חלק מן הילדים הצועדים במסע, וסופג את הרצון והנחישות שמקרינה האם: "ואמי מבטיחה לאחי הקטנים/עוד מעט, עוד קצת, להרים רגליים/מאמץ אחרון לפני ירושלים". הרי שלאחר תקיפת השודדים ומות האם: "ובלילה תקפו שודדים/בסכין גם בחרב חדה/במדבר דם אימי, הירח עדי", מזוהה הדובר הילדי כבת המשמשת אם חלופית, וחוזרת כהד על דברי אימה המתה: "ואני מבטיחה לאחי הקטנים". אפיוני הדובר הילדי בשיר מתקשרים אם כן לסממני זהות משתנה.

ד"ר סמדר פלק-פרץ/יחידת הוראה: המסע לארץ ישראל-חיים אידיסיס

המונח **זהות** לקוח מתחומי הפסיכולוגיה והסוציולוגיה ומקפל בתוכו את תפיסת האדם את עצמו ותפיסתו ע"י החברה המקיפה אותו.

הסיפור, הגלום בשיר "המסע לארץ ישראל" מאת חיים אידיסיס זה מתייחס לרבדים שונים של זהות יהודית-ציונית: ניתן לאתר במהלכו את הכמיהה לציון והכיסופים אליה, אף במחיר הקרבה גדולה הכרוכה בהקרבת חיים. בנוסף ניתן לאתר היבטים נוספים של זהות בשיר הנוגעים לתפיסת העולים את עצמם כיהודים הכמהים לציון, לעומת תפיסת החברה הארץ-ישראלית, המטילה ספק בדבר יהדותם. היבט זה בא לידי ביטוי בבית הרביעי: "בִּירְחַ דְּמוֹתָהּ שֶׁל אִמִּי/מְבִיטָה בִּי; אִמָּא, אַל תַּעֲלַמִּי/לוֹ הַיְתָה לְצַדִּי, הַיָּא הַיְתָה יִכְוֵלָה לְשִׁכְנַע אוֹתָם שְׁאֲנֵי יְהוּדִי." בית זה מתייחס למחלוקת, שהתעוררה בישראל לגבי יהדותם של העולים מאתיופיה. פתרון לזה נמצא ע"י גיורם של העולים.

כפעילות טרום קריאה או פוסט קריאה/בעקבות הקריאה יכולים המורים, באמצעות המפגש עם השיר, לעסוק במרכיביה של **הזהות היהודית-ציונית**, כגון: מהיכן הגיעו היהודים לארץ-ישראל בתקופות שונות? סיבות לעליה לארץ-ישראל, כיסופי ציון כסיבה לעליה, גלי העליות לארץ ומאפייניהן, תוך התמקדות במאפייניה הייחודיים של העלייה מאתיופיה. ניתן לעסוק אף בנושא העולה כ'אחר', על רקע החשש והספקות שמוטלים בדבר יהדות העולים בשיר ותוך העלאת אלמנטים נוספים העשויים להתקשר לגורמים 'המסמנים' את זרותם של העולים, ביחס לתושבי הארץ.

מאפיינים ייחודיים לשיר/העשרה למורה:

קיימות מספר תופעות ייחודיות בשיר, להלן חלק מהן:

1. תהליך השינוי המאפיין את זהות הדובר הילדי בשיר:

הדובר הילדי מהווה חלק מקבוצת ההולכים במדבר ומתפקד אף כעד להתרחשות במהלך המסע, המבקש להעביר את הסיפור הלאה. בדרך כלל תפקידם של העדים לשם אימות התרחשות, והעברת מידע קיים. זהותו של הדובר הילדי בשיר מתקשרת למושג "מספר עד". מספר-עד מהווה חלק מן ההתרחשות הסיפורית בסיפור או ובשיר ומשמש כמתווך עבור הקורא. זהו מספר מעורב, הלוקח חלק בהתרחשות העלילה ואשר נקודת מבטו מהווה מרכיב מרכזי בהבנת ההתרחשות ביצירה הספרותית.

בפני הילדים נזכיר את כי דמות הילדה בשיר עוברת שינוי. ונעקוב אחר התפתחות השינוי, ראו הצעות להוראת השיר.

2. הירח כמטונימיה לגורמים נוספים בשיר: במהלך לימוד תפקידיו של הירח נוצרת זהות משתמעת בינו לבין גורמים נוספים בשיר: הירח הופך מטונימי לזכר האם.

ניתן להקנות את מושג ה"מטונימיה" בהקשר זה-לשיקול דעת המורה, ביחס לרמת התלמידים.

הגדרת מטונימיה: ציור לשוני, אשר בא להחליף מושג אחד במושג שני, הקרוב לו במציאות, או בעולם המושגים הנוצר בשיר, על מנת להגביר את הרושם ולעורר את המחשבה והדמיון של הקורא.

הסקת מסקנות: במהלך המסע נוצרת זהות משתמעת בין האם המשגיחה על בניה ומעודדת אותם להמשיך ללכת לבין הירח המהווה מקור לאור גשמי ורוחני כאחת, ומנחה את ההולכים

ד"ר סמדר פלק-פרץ/יחידת הוראה: המסע לארץ ישראל-חיים אידיסיס

במסע. עם מות האם לאור הירח, הופך הירח עד למותה ומתקשר בקשר ישיר אל זכרה. מכאן נובע אף השיח וההתקשרות לירח עם ההגעה לארץ-ישראל, מתוך ההזדקקות לדמות האם, הנעדרת, לשם הוכחת יהדותו של הדובר הילדי, שהרי יהודי הינו בן לאם יהודייה.

3. זיקות אינטר טקסטואליות בין השיר למקורות אינטר טקסטואליות או בין-טקסטואליות תוגדר על ידי המורה כ "שיטה ספרותית אשר שימוש בה כמוהו כקוד המאפשר – במילים ספורות – התחברות לעולם אחר, לסיפור שכבר סופר ומאיר בדרכו את הטקסט העילי" (איזיקיאל, 2012, בעקבות אלקד-להמן, 2006). אלקד-להמן מרחיבה כי השיח הספרותי הוא בין הטקסט העילי לבין רקעים שונים שאינם בהכרח טקסטים, אלא כאלה העשויים לייצג ביוגרפיה, תרבות, מגדר, פסיכולוגיה. המגמה הרווחת כיום היא לעודד את הקורא הצעיר והבוגר כאחת לפעולה אקטיבית של יצירת מארגי קשר בין טקסט הנקרא המרכזי לבין עולמות טקסט קיימים בעבר ובהווה, כאשר 'ההתכתבות' הנוצרת בין הטקסטים השונים מעשירה את חוויית הלמידה וההבנה של הטקסט והקשריו. להרחבה בנושא זה מומלץ לקרוא את ספרה של פרופ' אלקד-להמן: הקסם שבקשר: אינטר טקסט, קריאה ופיתוח חשיבה, מכון מופת, 2006.

המורה תציג את מושג האינטר טקסטואליות ותבקש למצוא זיקות בין הטקסט השירי הנלמד לטקסטים נוספים קודמים, למשל:

- א. הווייתו של הדובר הילדי הנווד במדבר לארץ ישראל מקיימת זיקה לסיפור נדודי עם ישראל במדבר בדרכם לארץ ישראל.
- ב. אזכור "החלום": "יתגשם החלום", יוצרת זיקה בין שיר זה לבין פרק תהילים קכ"ו: "שיר המעלות בשיבת ציון היינו כחולמים".

הקשר בין הטקסטים נעוץ בכיסופי ציון של עם ישראל בדרכו למנוחה ולנחלה-לארץ המובטחת-ארץ-ישראל.

הרקע ההיסטורי-סוציולוגי לשיר:

"יהודי אתיופיה, שכוננו בעבר פלאשים, הם בני שבט עתיק היושב "מעבר לנהר כוש" ביבשת אפריקה. הם מכנים עצמם 'ביתא ישראל'. במשך שנים גילו יהודי אתיופיה נכונות לעלות לארץ-ישראל אך הדבר לא יצא לפועל.

"עד הקמת המדינה עלו מאתיופיה עולים בודדים. בשנת 1958 הפסיקה הסוכנות היהודית לפעול באתיופיה, כיוון שהפעילות היהודית-ישראלית משכה תשומת לב והיה בכך בכדי לסכן את העדה. שליט אתיופיה הביע הסתייגות מהאפשרות שבני העדה היהודית יהגרו מארצו. העלייה מאתיופיה פסקה, אך ארגונים יהודיים, כגון: הקונגרס היהודי העולמי המשיכו לפעול באתיופיה. בשנת 1973 פרסם הרב עובדיה יוסף חוות דעת ובה נקבע ש"הפלאשים הם צאצאי שבטי ישראל..." וקרא להצילם מטמיעה והתבוללות. פסיקה זו הובילה להכרה ביהודי אתיופיה על פי חוק השבות ולתחילת עלייתם.

בשנת 1975 התרחשו חילופי שלטון באתיופיה ואת מקומו של הקיסר הנוצרי תפס משטר מהפכני-מרקסיסטי. כעבור מספר חודשים מצב יהודי אתיופיה החמיר וההתנכלויות גברו. כתוצאה מכך אלפים עזבו את כפריהם ועשו את דרכם לסודן. המסע לסודן היה מסע רגלי שארך כשלושה עד חמישה שבועות, אך לפעמים נמשך גם חצי שנה ואפילו יותר. משום

שהמסעות לסודן היו בניגוד לחוק היו שנתפסו ונאסרו ונאלצו להתחיל את המסע מחדש. במהלך המסע נחצו ברגל אזורים לא מוכרים וההליכה הייתה בתנאים קשים של מדבריות, נהרות גועשים ויערות סבוכים. ממשלת ישראל עשתה מאמץ רב לשכנע את שליט סודן ג'עפר נומיירי לאפשר ליהודי אתיופיה שהגיעו לארצו להמשיך לישראל. בתחילה הוטו היהודים לקניה ומשם לארץ. בשלב השני הועברו היהודים לחוף סודני שהוכשר לכך ושם המתונו להם סירות קטנות שלקחו אותם לספינות של חיל הים הישראלי, שהמתונו בים סוף. בדרך זו עלו בשנת 1981 כ-2,000 איש. בחורף 1984 10,000 איש התגוררו במחנות בסודן והפעילות לחלצם נמשכה חודשים. לקראת סוף נובמבר הוחל מבצע הטסה גדול, 'מבצע משה' שמו. העולים הועברו מסודן לאירופה וממנה לישראל. " (מתוך: **ערך ציונות-עליית יהודי אתיופיה-אתר משרד החינוך**, קישור מקוון:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tziyonut/AliyatEtyopya.htm>

'מבצע משה' טמן בחובו קשיים עצומים. מכיוון שנאסר על היהודים לצאת מאתיופיה היו הורים שנאלצו לשלוח את ילדיהם למסע לבדם. אלה שיצאו למסע, מבוגרים וילדים, נאלצו לעבור דרך קשה ומלאת סכנות ורבים מהם מתו בדרך הארוכה. בינואר 1985 דלפה הידיעה על המבצע לעיתונות הבין לאומית. שליט סודן שחשש מתגובתן של מדינות ערב הקיצוניות אסר על המשך המבצע.

בעקבות התערבות אמריקאית אפשר שליט סודן לחלץ את היהודים האתיופיים האחרונים שהיו בסודן. הפסקת המבצע השאירה אחריה משפחות מפוצלות. בסך הכל הגיעו בשנות ה-80 כ-16 אלף עולים מאתיופיה.

במאי 1991, כשהתברר כי המורדים צרים על אדיס אבבה, החליטה ממשלת ישראל להתחיל במבצע חילוץ אווירי, 'מבצע שלמה'. הממשל האמריקני הפעיל לחץ כבד על שלטונות אתיופיה כדי שיאפשרו את עליית היהודים, ובמקביל נוהלו מגעים דיפלומטים עם מנהיגי המורדים. לאחר תשלום של 40 מיליון דולר והסכמה של כל הצדדים המבצע יצא לדרך. המבצע נמשך למעלה מיממה, ובמהלכו נחתו בשדה התעופה באדיס אבבה 36 מטוסים, שהעלו לישראל 14,400 יהודים.

יותר מ-35,000 יהודי אתיופיה הצליחו לעלות לארץ-ישראל. במסע לארץ-ישראל איבדה הקהילה האתיופית כחמישית מבניה ובנותיה במסע הקשה, במחלות, ברעב ובהתנכלויות האוכלוסייה בדרך.

רבים מהבאים היו במצוקה קשה, עקב אובדן בני משפחה בדרך ארצה, בעיות בריאות וקשיי קליטה. שיעור ניכר של הבאים נמנו עם משפחות חד הוריות, וילדים לא מעטים הגיעו ללא הוריהם. ההסתגלות התרבותית של רוב העולים לא הייתה פשוטה ועל הכל העיבה פרשת הגיור. הכוונה הראשונית הייתה לשכן את העולים מאתיופיה לשנת מעבר אחת בלבד במרכזי קליטה, אך בפועל הפכו מרכזי הקליטה למגורי קבע ואף למשכנות עוני של אתיופיים. השלטונות החלו לרכוש או לשכור דירות עבורם במאמץ לפזר אותם במקומות שונים בארץ ולמנוע ריכוזים שיהפכו ל"גטאות" אך ללא הצלחה. דוגמה לכך ניתן לראות בשכונת המטוס בירושלים. ביטוי נוסף לקשיי הקליטה שליוו את האתיופיים ניתן לראות בפרשת תרומות הדם: בשנת 1996 נודע כי בנק הדם משמיד את תרומות הדם של האתיופיים ללא בדיקה, מחשש מנגיף האיידס. גילוי זה עורר את זעם העדה האתיופית וחיזק אצלם את תחושות האפליה. בתגובה נערכה הפגנה סוערת מול משרד ראש הממשלה, שגלשה לאלימות ובעקבותיה נפצעו 61 איש (41 שוטרים)."

לצפיה בסרטו מארכיון צה"ל המתאר את עליית יהודי אתיופיה במהלך מבצע שלמה, לחצו כאן:
<https://www.youtube.com/watch?v=1YWXNrnDPw4>

רקע על הכותב/חיים אידיסיס

חיים אידיסיס הוא תסריטאי, מחזאי, במאי ישראלי (נולד בשנת 1959). אידיסיס נולד בתל אביב

למד בימיו והפקה בחוג לקולנוע ולטלוויזיה באוניברסיטת תל אביב. מלמד כיום בבית הספר "במעלה". אידיסיס כתב תסריטים לסדרות טלוויזיה רבות, ביניהן: "זהו זה", "עניין של זמן", "סיפורי סומסום",

כתב עיבודים שונים למחזות של ספרים העוסקים בסיפורם של יהודי אתיופיה, לדוגמא: "שבועת האדרה", "סיפור בקערה ומצקת", "צבע הפנינה". כתב אף ספר לילדים, בשם: "אז מה עושים עכשיו (שלושה סיפורים של חופש גדול)" הוצאת רימונים: רמת גן, 2012.

את השיר "המסע לארץ ישראל" כתב בעקבות עליית קהילת ביתא ישראל בשנות ה-80

לצפייה בסרטון בו מספר אידיסיס על עצמו ועל יצירתו לחצו על הלינק הבא:

<https://www.youtube.com/watch?v=to0S8qSp6OM>

הערה לצוות ההוראה: על המורה לגלות רגישות בהוראת השיר בכל מצב, ובעיקר במידה ולומדים בכיתה תלמידים יוצאי העד האתיופית. המטרה בהוראת השיר היא הדגשת כיסופי ציון באמצעות לימוד השיר, קישור עליית יהודי אתיופיה לגלי העליות הקודמות לארץ, תוך הדגשת ייחודה של העלייה וייחודה של העדה.

שיקולי דעת	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
<p><u>עניינו המרכזי של השיר הוא ב:</u></p> <p>מסעם של יהודי אתיופיה לארץ ישראל, הרצוף קשיים שלא הסתיימו אף בבואם לארץ.</p> <p>מסעם של יהודי אתיופיה לארץ מחבר אותם, למעשה, למורשת ארוכת-שנים של כיסופי ציון ומסעות לארץ ישאל, ועל כן יש חשיבות באזכור הדברים טרם קריאת השיר.</p>	<p>להלן דרכים ופעילויות טרום-קריאה להצגת נושא השיר, ניתן לבחור באחת מן האפשרויות הבאות כאמצעי ל"כניסה" לעולם השיר ולהצגתו בפני הכיתה:</p> <p>א. מיקוד ברעיון המסע ובכתרת השיר:</p> <p>א.1. מיקוד בנושא המסע: המורה תסביר לתלמידים כי הם עומדים ללמוד כעת שיר המתקשר למושג "מסע" ותשאל את הכיתה: מה משמעות המילה "מסע"? המורה תצייר על הלוח שמש אסוציאציות ותערוך סיעור מוחין ביחס למילה "מסע", תוך התייחסות ליעדים המוצבים בדרך כלל טרם היציאה למסע, ולקשיים פוטנציאליים אשר עשויים להיקרות בדרך.</p>

<p>מסעם של יהודי אתיופיה לארץ מחבר אותם אף ליצירות ספרותיות נוספות, אשר במרכזם מסע. יש חשיבות אף באזכור קשר אינטקסטואלי בין טקסטים אלה.</p>	<p>א.2. מיקוד בכותרת השיר: המורה תכתוב את כותרת השיר: "המסע לארץ ישראל" על הלוח ותציג שאלות בפני התלמידים: מי לדעתכם/ ייסע במהלך השיר לארץ ישראל? מהיכן יבוא? מה יהיה אופי המסע? האם יהיה למשתתפים במהלכו קל או קשה?</p> <p>א.3. נושא המסע: המורה תוסיף ותפתח את הנושא: האם שמעתם/ על אנשים שערכו מסע לארץ ישראל בהווה או בעבר? האם אתם/ מכירים/ות אנשים שנסעו זמן ממושך עד שהגיעו לארץ ישראל או למקום אחר בעולם? אם כן, אלו חוויות הם חלקו איתכם/ בסוף המסע?</p>
<p>השיר הינו שיר-זמר, שיר שנכתב מראש ללחן ועל כן, חיוני כי ההכרות עימו וההתרשמות ממנו תיערך בלוויית הלחן הייחודי של שלמה גרוניך.</p>	<p>האזנה וצפייה בסרטון השיר המולחן המורה תקרא את השיר בקריאה מוטעמת.</p> <p>עם זאת, כיוון שמדובר בשיר-זמר, המורה תציין כי השיר נכתב מראש ללחן ונועד להיות מושר ותשמיע את השיר בביצוע מקהלת שבא, לצפייה לחצו על קישור זה: https://www.youtube.com/watch?v=Rj2gLr0PMII</p>
<p>השיר מהווה מבע בעל יסודות סיפוריים וליריים הטעונים רגשית ועל כן חשוב, בשיחה ראשונית, להציף את התחושות העולות בקרב התלמידים ולשוחח על כך במליאה.</p>	<p>ב.1. הבנה ראשונית של התוכן</p> <p>בסיום הקריאה רצוי שהמורה תאפשר שיח חופשי בנושא היצירה, אותו תנחה באמצעות שאלות, כגון:</p> <p>א. אלו רגשות עורר בכם/ן השיר? ב. מה דעתכם/ן על השיר?</p> <p>ניתן לבקש מהילדים לבחור שורה/בית משמעותי/ת מתוך השיר, אשר גרם/מה לילדים להתרגשות מיוחדת, או לתשומת לב-משמעותית, לסמן אותה/ ולבקש מהם/ן להסביר מדוע מרגשת אותם/ן שורה זו.</p>
<p>לשם הבנה מעמיקה של השיר יש לזהות ולהבין לעומק מספר מרכיבים מרכזיים במהלכו:</p> <p>א. זיהוי מאפייני המסע ב. אפשרי בהתאם לשיקולי דעת המורה: זיהוי תכונות הדובר הילדי, המספר העד בשיר. ג. זיהוי והבנת תפקידי הירח. תוך כדי תהליך הזיהוי וההבנה של מרכיבים אלה יוקנו מושגים ספרותיים רלוונטיים, כגון: מספר-עד הציור הלשוני: מטונימיה</p>	<p>ב.2. הבנת השיר לעומק: זיהוי מאפייני המסע, ההתפתחויות טרם ההגעה לארץ-ישראל ואחרי העלייה.</p> <p>שלב ראשון: התלמידים יתבקשו לסמן את הקשיים השונים במסע ויגדירו את סוגי הקשיים השונים (כפי שמוזכר ומודגם בפתח היחידה, נושא השיר ומבנהו", ע' 2, פסקה 2).</p> <p>שלב שני: המורה תשאל: האם לאחר ההגעה לארץ, תמו קשיי העולים? התלמידים יבקשו לנמק את תשובתם, תוך הצגת סימוכין מן השיר.</p> <p>שלב שלישי: המורה תסב את תשומת לב התלמידים לשינוי המשמעותי בפזמון המלווה את הבית הראשון ואת הבית האחרון: בבית הראשון מתבקשים המשתתפים במסע: "להרים רגליים", בפזמון המלווה את הבית האחרון, מתבקשים העולים בארץ "להרים עיניים". מה משמעות הביטוי שיוצר חיים אידיסיס: "להרים</p>

עיניים?" – להישיר מבט, להזדקף.

כלומר: אם הקריאה הראשונית בשיר הייתה לצלוח את המסע לארץ ישראל, הרי שזו המסיימת היא לצלוח את קשיי הקליטה.

ב.3. אחד המרכיבים המשמעותיים ביותר בשיר נוגע **לתכונות דמות הדובר הילדי והתפתחויות מרכיבי הזהות השונים המאפיינים ישות זו במהלך השיר. התפתחויות זהות הדוברת, קשורים בקשר הדוק להתפתחות המסע, ולמאפייני המרחב והסביבה הגיאוגרפית. התפתחויות אלה אף מציפים קשת רגשות משתנים מתוך הוויית הדמות אל קהל הקוראים/מאזנים.**

נבקש מהילדים לתאר את מאפייני דמות הדוברת המשתנים במהלך בתי השיר, כמו גם את סביבתה שמשנתנה, השזורים בין הפזמון המשתנה. ניתן לעשות זאת באמצעות הטבלה הבאה. על זהות הדובר הילדי ניתן ללמוד באמצעות הדגשת מילים המוסרות פרטים המרכיבים את דיוקנו, כגון: פעלים ומילות תואר המציינים/ות מגדר, כגון: "מבטיחה", "יהודי".

מספר בית	זהות הדוברת במסגרת המשפחתית	מקום ההתרחשות	הרגש מתיאור הדמות העשוי להתעורר בקרב הקורא
בית 1	בת או בן בוגר/ת (מתייחסת לאחיה כקטנים)	מדבר	הדמות: כמיהה לארץ ישראל ולירושלים, סבל. הקורא: דאגה לדמויות מהולה בתקווה לסוף טוב.
בית 2	בת או בן בוגר/ת (מתייחסת לאחיה כקטנים)	מדבר	הדמות: מצוקת רעב, פחד מחיות רעות, כמיהה לארץ ישראל. הקורא: פחד, חשש מהול בתקווה.
בית 3	בת המתפקדת כאם	מדבר	הדמות: פחד מן השודדים, העצב על מות האם משתמע, אם כי רגשות הסבל והאובדן אינם מתוארים בהרחבה. הקורא: פחד מן המוות, אימת השודדים. תקווה לטוב.
בית 4	בן (המייצג בקולו כעין קול)	ארץ ישראל	הדמות: געגועים לאם, אכזבה,

	<p>מהטלת ותסכול הספק בזהות היהודית.</p> <p>הקורא: תסכול ואכזבה, רצון לשינוי</p>		<p>קולקטיבי של בני העולים)</p> <p>**יתכן והשינוי בבית האחרון חל אף מטעמי לחן וחריזה, אך במקרה, מבחינת אופיו של השיר כיחידה התפתחותית, ניתן להחיל אף במקרה זה, פרשנות המתייחסת לזהות הדובר כמייצג קול קולקטיבי.</p>										
	<p>ב.5. שלב שלישי: זיהוי והבנת תפקידי הירח הירח ממלא תפקיד משמעותי רב-רבדים בשיר. לצורך זיהויו נבקש מהילדים למרקר כמה פעמים בשיר מופיעה המילה "ירח". נוכל להבהיר את תפקידיו של הירח באמצעות טבלה זו:</p> <table border="1" data-bbox="671 1122 1353 1435"> <thead> <tr> <th>תפקיד הירח</th> <th>הופעת הירח בשיר</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>תאורה, השגחה רוחנית, הנחיה בחשכת המדבר</td> <td>בית 1-"הירח משגיח מעל"</td> </tr> <tr> <td>תאורה, הריח כשותף (מטונימי) לתלאות המסע: הביטוי "החזק מעמד" מכון בו זמנית הן לירח והן להולכים.</td> <td>בית 2-"אור ירח, החזק מעמד"</td> </tr> <tr> <td>הירח כעד</td> <td>בית 3-"במדבר דם אימי, הירח עדי"</td> </tr> <tr> <td>השגחה הורית, הירח כמטונימיה לזכר האם</td> <td>בית 4-"בירח דמותה של אימי"</td> </tr> </tbody> </table>			תפקיד הירח	הופעת הירח בשיר	תאורה, השגחה רוחנית, הנחיה בחשכת המדבר	בית 1-"הירח משגיח מעל"	תאורה, הריח כשותף (מטונימי) לתלאות המסע: הביטוי "החזק מעמד" מכון בו זמנית הן לירח והן להולכים.	בית 2-"אור ירח, החזק מעמד"	הירח כעד	בית 3-"במדבר דם אימי, הירח עדי"	השגחה הורית, הירח כמטונימיה לזכר האם	בית 4-"בירח דמותה של אימי"
תפקיד הירח	הופעת הירח בשיר												
תאורה, השגחה רוחנית, הנחיה בחשכת המדבר	בית 1-"הירח משגיח מעל"												
תאורה, הריח כשותף (מטונימי) לתלאות המסע: הביטוי "החזק מעמד" מכון בו זמנית הן לירח והן להולכים.	בית 2-"אור ירח, החזק מעמד"												
הירח כעד	בית 3-"במדבר דם אימי, הירח עדי"												
השגחה הורית, הירח כמטונימיה לזכר האם	בית 4-"בירח דמותה של אימי"												
<p>בשיר מתקיימים יסודות ארגון צלילי שונים המאופיינים במגמה</p>	<p>*נסב את תשומת לב התלמידים להאנשת הירח בשיר: האנשה היא ציור לשון באמצעותו מיוחסות תכונות אנוש לשאינו אנוש. לירח, בהתאם לזאת מיוחסות תכונות אנושיות. נבקש מהתלמידים למרקר את התכונות האנושיות המיוחסות לירח.</p> <p>ב.6. לשיקול דעת המורה, בהתאם לרמת הכיתה (ראו הערה בפתח ליחידה) הקניית המושג מטונימיה, באמצעות לימוד השיר: במהלך לימוד תפקידיו של הירח נוצרת זהות משתמעת בינו לבין גורמים נוספים בשיר: הירח הופך מטונימי לזכר האם. ראו הרחבה בפתח ליחידה, סעיף: "מאפיינים ייחודיים לשיר: העשרה למורה".</p> <p>ד. הארגון הצלילי בשיר:</p>												

<p>של חזרה בשינוי.</p> <p>הקביעות המשתנה היא יסוד המאפיין אף את התוכן הן מבחינה תמאטית-נושאת: ההליכה במדבר והצעידה במסע כמאפיינת קביעות משתנה ודינאמיות והן מבחינת השאיפות הכמוסות בשיר: השאיפה להגיע למנוחה ולנחלה, השאיפה להתקבל בחברה הישראלית. השינויים שעוברים העולים במהלך מעברי ההגירה ממקום למקום. כל הללו מיוצגים באופן צילי בשיר באמצעות מגמת החזרה בשינוי</p>	<p>ד.1.: במסגרת הכרות עם הארגון הצילי בשיר נבקש מהתלמידים לסמן צלילים חוזרים ולזהות חזרה צלילית ושבירת חזרה.</p> <p>ד.2. בשיר ניכרים אופני חריזה מגוונים, וצליליות המאופיינת במגמה של קביעות משתנה:</p> <p>חריזה-הגדרה בסיסית: נגדיר את החריזה כחזרה על צליל דומה בסופי הטור/השורה השירי/ת.</p> <p>ונדגים <u>חריזה צמודה:</u></p> <p>הירח משגיח מעל, על גבי שק האכל הדל, המדבר מתחתי, אין סופו לפנים ואמי מבטיחה לאחי הקטנים:</p> <p>אור ירח, החזק מעמד, שק האכל שלנו אבד, המדבר לא נגמר, יללות של תנים ואמי מרגיעה את אחי הקטנים:</p> <p>חריזה פנימית (בתוך השורה/טור השירי/ת): חריזה של מילה באמצע השורה השירית עם מילה הופיעה בסופה:</p> <p>עוד מעט, עוד קצת,</p> <p>ד.3. שבירת חריזה-הקשר בין צליל ותוכן: נסב את תשומת לב התלמידים לקשר שבין צליל לתוכן ולאופן שבו נשברת החריזה בבתים המציינים משבר משפחתי או קהילתי, הנובע מסיבות משתנות (נסב את תשומת הלב לצלילים דומים: "שודדים-עדי", "אימי-תיעלמי"):</p> <p>ובלילה תקפו שודדים בסכין, גם בחרב חדה, במדבר דם אמי, הירח עדי ואני מבטיחה לאחי הקטנים</p> <p>בירח דמותה של אמי מביטה בי; אמא, אל תעלמי; לו היתה לצדי, היא היתה יכולה לשכנע אותם שאני יהודי</p> <p>ד.4: סימון היגדים, צירופים מילוליים ומילים חוזרות בשיר: נבקש מהתלמידים לסמן חזרת מילים וביטויים בשיר, תוך מיקוד בנושא חזרה וחזרה בשינוי-שכן הפזמון אינו חוזר במלואו, אלא חוזר על חלקים מסוימים, כאשר חלקים אחרים משתנים.</p> <p>לדוגמא:</p> <p>עוד מעט, עוד קצת להרים רגלים,</p>
--	--

	<p>מאמץ אחרון לפני ירושלים</p> <p>עוד מעט, עוד קצת, בקרוב נגאל, לא נפסיק ללכת לארץ ישראל.</p> <p>עוד מעט, עוד קצת, יתגשם החלום, עוד מעט נגיע לארץ ישראל.</p> <p>עוד מעט, עוד קצת, להרים עינים מאמץ אחרון לפני ירושלים.</p> <p>ניתן לשאול את התלמידים, בהמשך לסימון החזרות:</p> <p>א. מה האפקט שנוצר משילוב המילים "עוד מעט/עוד קצת" בפזמון החוזר?</p> <p>ב. מה מלמדת אותנו החזרה על המילים "עוד מעט, עוד קצת" על אופייה של האם, אשר הינה הדמות הראשונה המזוהה בשיר עם אמירה זו?</p> <p>ג. האם לדעתכם/ישנה סיבה להחלפת "ארץ ישראל" ב"ירושלים" בשיר?</p> <p>ד. הסקת מסקנות: ניתן לשוחח באופן כולל על היחסים בין תוכן לצורה בשיר: השיר מציג מבנה הרמוני, באופן כולל, של שיר-זמר בעל בתים ופזמון חוזר. אלה יוצרים רושם הרמוני כללי, העומד מצד אחד, בדיסוננס לחוסר-ההרמוניה המאפיינת את קשיי המסע ומצד שני משקף קשר של הקבלה לשאיפה ההרמונית לעלייה לישראל. גם החזרה בשינוי מציגה סוג של קביעות צורנית משתנה, המאפיינת מחד את השאיפה לקביעות, את הדינאמיות שבמסע, את הקשיים המשתנים, הנמשכים אף עם ההגעה לארץ-ישראל.</p>
--	---

פעילויות פוסט-קריאה: מבעים אישיים ויצירתיים בעקבות לימוד השיר-

"כדי לפתח הבנה ספרותית ולהעמיק את המשמעות האישית, חשוב לאפשר לתלמידים לבטא את העיבוד הרגשי והקוגניטיבי שלהם ליצירה באמצעות דיון, כתיבה, קריאה יצירה נוספת, מבע אמנותי או כל דרך ביטוי אחרת המתאימה לתלמידים ולמורה". (מתוך: תוכנית הלימודים בחינוך לשוני עברית-שפה, ספרות ותרבות, הוצאת ת"ל, ירושלים, תשס"ג, ע' 56).

שיקולי דעת	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
<p>הדיון בתפיסת המסע לארץ ישראל, המניעים לו- כיסופי ציון - והקשיים העשויים להתעורר במהלכו עלה כבר משלב הצגת היצירה לקוראים. בשלב זה, מתבקשים התלמידים ליצור מבע אישי המתקשר ליצירת קשר עם העולה, הזדהות עימו, או לכתיבת לסיפור עליה אישי.</p>	<p>המורה תזכיר לתלמידים את השיחה שנערכה בעת ההכנה למפגש עם היצירה. בשיחה זו התייחסו התלמידים למושג המסע, לקשיים אפשריים העשויים להתעורר במהלך מסע, ולכותרת השיר "המסע לארץ ישראל",</p> <p>המורה תסכם ותציין כי בשיר התוודעו התלמידים לסיפור מסעם של יהודי אתיופיה לארץ ישראל ותבקש מהם לכתוב תגובה ביחס לכך. תגובה זו עשויה לבוא לידי ביטוי באמצעות בחירה במספר מתכונות:</p> <p>א. כתיבת מכתב לדמות הדובר הילדי בשיר בשם התלמיד, המביע רגשות ורשמים שהתעוררו בקרב תלמיד במהלך קריאת השיר והתוודעות למסע יהודי אתיופיה לארץ-ישראל.</p> <p>ב. השיר מפרט את קשיי המסע, אולם קשיי הקליטה נמשכים אף בארץ. לחלק מקשיים אלה מתייחס הבית האחרון. התלמיד יתבקש לכתוב מנקודת מבטו של ילד-עולה ולהרחיב במתכונת אפשרות ביחס קשיי הקליטה המצפים לעולים החדשים בארץ בכלל ובפרט לעולים מאתיופיה.</p> <p>ג. סיפור עליה אישי: במידה ומדובר באוכלוסיה של תלמידים עולים חדשים, יוכלו הם לכתוב את סיפור העליה האישי שלהם. במידה ומדובר בילדים אשר קיים במשפחתם סיפור עליה-יוכלו לראיין את קרובי המשפחה (הורים, סבים/סבתות) ולכתוב את סיפור עלייתם לארץ-ישראל</p>
<p>ספריה של נעמי שמואל, הנשואה לאדם ממוצא אתיופי ואם לארבעה ילדים להורים המשלבים מסורות שונות עוסקות בסיפור עליית יהודי אתיופיה והתאקלמותם בארץ, תוך תיאור עלילה והתרחשות הנטועים בהווי הישראלי העכשווי, ועיצוב דמויות אותנטי. עיון בספרים אלה עשוי להרחיב את היריעה והמודעות ביחס לסיפורם של ילדי עולים או ילדים אשר הינם עולים חדשים מאתיופיה.</p>	<p>לקריאת יצירות נוספות, בעקבות השיר :</p> <p>מספרי נעמי שמואל:</p> <p>הירח הוא דאבו (2005)-ספר דו-לשוני, הכתוב עברית ואמהרית. מעשה בשני אחים, אשר אחד מהם תוהה על מהות הירח והשני מסביר לו זאת באמצעות דימוי הירח למאפה אתיופי מסורתי עגול בשם דבו. במהלך הספר, בדומה לשירו של אידיסיס מיוחסת לירח תכונת ההשגחה והשמירה הרוחנית. בספר מוזכר אף סיפור עליית האחים לארץ, כאשר אחד מהם עולה לפני האחר ותוהה על מקום הימצאו של האח, מתוך תפילה לירח. בהחלט ניתן לספר לילדים את הסיפור בסמיכות ללימוד השיר, תוך התייחסות לסיפור עליית יהודי אתיופיה, המופיע בשתי היצירות והדגשת הפניה לירח כמקור</p>

השגחה.

"דסטה ואני"-

הספר כתוב על רקע מבצע שלמה: במאי 1991, הובאו לישראל ברכבת אווירית כ-14,000 יהודים מאדיס אבבה, אתיופיה, בפחות מ-48 שעות. זהו סיפורם המרגש של שני ילדים, דסטה ויונתן, שנפגשו בירושלים בעקבות המבצע וכיצד הפכו לחברים.

"אבא חום" - דניאל הוא ילד בן 4. ילד חום. לא חום מאכילה של שוקולד. לאבא שלו גוון עור חום. אביו הוא בן העדה האתיופית. זאת הסיבה שדניאל הוא ילד חום.

הספר מלווה את דניאל בימיו הראשונים בגן הילדים, מנקודת המבט שלו כילד חדש בגן, כעולה חדש בסביבה חדשה. תוך כדי כך הוא שוזר את סיפורו של האב כסיפור אחד מיני רבים על עליית יהודי אתיופיה.

ילדת קשת בענן - הספר מגולל את סיפורה של מְסֻקָרָם. צברית, בת קצרין שברמת הגולן, אשר בפתח העלילה, עומדת לעבור דירה להרצליה. אביה של מסקָרָם עלה מארצות הברית ואימה מאתיופיה. הילדים מסרבים להאמין לה שהיא אינה עולה חדשה מאתיופיה ומתייחסים אליה כשקרנית.

לקריאה נוספת מצורף לינק האתר של הסופרת נעמי שמואל: <http://www.naomis-books.com> / להעשרה (עבור המורה) ניתן לקרוא את מאמרה של שמואל, המופיע בגרסה סרוקה באתר של שמואל: "מסורות החינוך של יהודי אתיופיה: דינאמיקות של המשכיות ושינוי, בתוך: הד האולפן החדש, 98, 2011.

**אפשרות נוספת:

קריאת סיפורים נבחרים מתוך:

תעלולי אבא גברהנה, מאת: אפרים סידון ומסקי שיברו, הוצאת אגם, 2013.

מתוך הכריכה לספר:

"אבא גברהנה הוא דמות עממית ידועה באתיופיה. זהו איכר פשוט ושופע חכמת חיים, מעין מיזוג של הרשלה מאוסטרו פולי, ג'והה וטיל אולנשפיגל גם יחד".

הסיפורים הומוריסטיים מלאי חכמת החיים על אבא גברהנה עשויים לקרב את הילדים לתרבות

	יוצאי העדה האתיופית, בדרך מהנה ומעשירה.
--	---